

NOOR JA MAJESTEETLIK LUULE PEENES JÄIGAS KUUES

KATRE VÄLI

Luulekava „Arbujad”. Lavastaja: Priit Pedajas. Kunstnik: Riina Degtjarenko. Loevad: Tiit Sukk, Taavi Teplenkov, Mait Malmsten, Hilje Murel, Harriet Toompere, Britta Vahur, Mari-Liis Lill. Esietendus 15. III 2009 Eesti Draamateatri väikeses saalis.

Arbujad on Siuru kõrval üks kuulsaimaid luulerühmitusi, mille liikmete tekste on korduvalt erinevate esitamiskiivide, esitajate ja lavastuste kontekstis laval ette kantud (laulud, luulekavad; biograafilised näidendid, lauluõhtud, autorite tähtpäevaüritused). Priit Pedajas on oma lavastuses seekord valinud võib-olla kõige lihtsama ülesehitusega, ent teisalt kõige nõudlikuma lavalise žanri – luulekava. Lavastuses puuduvad tegelased, dialoogilisus ning tegevuslikkus. Välja arvatud eluloolised vaheteks-
tid, tugineb lavastus ainult luulekogus „Arbujad” (1938) sisalduvatele tekstidele. Seega on tegemist konkreetset ja teadlikult raamistatud lavastusega.

Raamistatus

Kõigil kogumikus figureerivatel luuletajatel (Betti Alver, Bernard Kangro, Uku Masing, Kersti Merilaas, Mart Raud, August Sang, Heiti Talvik ja Paul

Viiding) on kokku tohutult mahukas looming, millest materjali valimine oleks tähendanud mitmete valikute tegemist; nüüd on aga valik juba Ants Orase poolt ette ära tehtud. Vahemärkusena tuleb lisada, et Mart Raua looming on lavaloo-
st välja jäetud, kuna juba 1930. aastatel puudusid tal tihedamad sidemed teiste autoritega. Lisaks ei võimalda luuletaja valikud pärast 1940. aastat siduda teda Arbujate vastupanusümboliks olemise koondkujuga.

Teiseks kindlaks raamiks on lavastuse alguses ning iga autori luuletuste esitamisele eelnenud (proosa)tekstid: luulekogu kokkupanemise eelloost, luuletajate taustast ja mõne sõnaga eluloost. Raamistavaks rütmi loovaks kõlavahendiks kasutatakse kellukest, mis kuulutab üleminekut uuele autorile. Oli huvitav jälgida, kui nappidesse lausetesse on võimalik kokku võtta luuletaja elutee, andes sellega vaatajaile teetähise või mõttekaardi luuletekstide kuulamiseks, kinnistamiseks ning mõtestamiseks. Ikka selles stiilis, et mis piirkonnas Eestimaa on ta sündinud, mis ametimehe poja või tütre ning mis koolis käinud, keda armastanud ja kus surnud. Vaatamata elulooliste vaheteks-
tid ning muude kommentaaride (lõigud Orase järel-

Hilje Murel, Harriet Toompere, Britta Vahur, Tiit Sukk, Mari-Liis Lill, Taavi Teplenkov ja Mait Malmsten.

sõnast, kirjavahetuse katked) lühidusele ja kohati ka koomilisusele ei võimalda need vahepausi tiheda luuleteksti kuulamisele. Lauludeks viisistatuna esitatakse luuletusi võrdlemisi vähe, kuid ka need annaksid uut kuulamisviisi ning vaheldusvõimalust.

Tagantjärele mõeldes raamistab lavastust ka Arbujatele omaste olulisimate mõistete selge esilekerkimine luuletekste järjest kuulates. Nendeks võiksid olla: elu mõtestamise otsingud, religioossus, teatav ühiskonnakriitika, armastus ning looduslühürika (sügisilmad, talvised öhtud ja ööd, udu, raba jmt) emotsioonide ja meeleolude kõikumise kandjana. Religioossus mitte üksnes kristliku traditsiooni mõttes, mitte ainult Masingu tausta arvestades, mitte ainult ülistuslauluna Jumalale, vaid üldse suhtumisena ristiusku kui lääne kultuuri ja mõtteviisi mõjutanud nähtusesse.

Salongilikkus

Kindlapiiriline materjal – ühel ajajärgul loodud ning rühma liikmete vastastikku kommenteeritud luuletused – võimaldab välja tuua ajastutunnetuse. Ajastuks on 1930. aastate teine pool (kõlavalt esitatakse-kinnitatakse seda lavastuses August Sanga luuletuse „Lõpplaul“ kooris esitamisega, visates eriti hoogsalt õhku rea: „Ole tervitet, Issanda Aasta / 1936!“), mil kõik oli veel ees, nii Arbujate liikmeil, Eestimaal kui kogu Euroopal. Kuigi osa luuletekste kõlab tagantjärele hinnates üsna prohvetlikult, ei olnud tollal veel põhjust karta vabaduse (igas mõttes) kadumist.

Ajastutruudust kannab lavastuses ideaalselt ka Riina Degtjarenko lava- ja kostüümikujundus, mis on kammerlik, soliidne ja otseses mõttes ilus. Eriti imetletav on naisnäitlejate kostüümide toonaalsuse ning lõigete kokkusobivus nende olemusega, ka soengud ja ehted

Hilje Murel, Tiit Sukk, Mari-Liis Lill, Harriet Toompere ja Britta Vahur.

annavad midagi olulist nende lavaisiksustele juurde. Samavõrra efektseid ja sarmikad on meeste ülikonnad, hästi istuvad ning hoolikalt sobitatud lipsudega. Lipsule ja ajastuomasele juhib tähelepanu näiteks lipsu lõdvemaks laskmise žest Talviku luulet lugema asudes, tollases kontekstis oli selles midagi ebamoraalselt ja teadlikult mässulist, eriti daamide juuresolekul. Selletaolised väikesed detailid muudavad lavastuse põnevamaks.

Kuigi luule kostab tavapäraselt paremini intiimsemas ruumis, mitte konkreetse „neljanda seinaga“ saalis, sobib see lavastus Draamateatri väikese saaliga hästi kokku. Publik viibib otsekui soliidse salongis, mis täidetud eneseteadlike inimestega, kes esinemismaneeri järgi on pisut edevad ning teadlikud oma ilust ja elegantsusest. Laval loodud ruumis ja näitlejate hoiakus ning välimuses tuleb kõige ehedamalt esile

Arbujate noore luule majesteetlikkus. Vaimsus väljendub lavapildis kindlalt püsti hoitud peades, uhketes naeratuses ning omavahelistes kelmikates pilkudes. Esile tuleb laval viibiv salongi kogunenud seltskond, kellele meeldib kuulata üksteise luulet, seda kommenteerida ning nautida üksteise intellektuaalset ja tundeerku kohalolu. Arbujad olid sõpruskond, mille ringis sai vabalt oma pihtimusi kuuldavaks teha ja värsidesse valada. Ehk just seetõttu ei ole lavastuses isiksusi ega karaktereid, tekstide loevad kõik vaheldumisi, naised meeste ja mehed naiste loomingut. Pärast etendust tekkis mõte, et kui laval oleks siiski kehastatud tegelasi, konkreetseid luuletajaid, mitte Arbujaid kui legendi ja seltskonda, kas siis oleks näitlejail ning kuulajail olnud lihtsam tekstidega suhestuda. Aga see oleks olnud juba hoopis teine lavastus hoopis teises õhkkonnas.

Häälekasutus

Igäihel on oma lemmikstiil, see puudutab ka luule esitamist. Paratamatult tekkis lavastuse esimeses pooles tõrge, kuulates raiuvalt deklameerivat rütmitagumist. Jah, selles on samuti teatud ajastuline tava luulet ette kanda, leides põhjenduse ka Arbujate kindlas rütmiskeemis ja huvitavas keelevalikus, miks mitte ka loitsimise, müstika ja looduse poole pöördumise aimusena. Paraku tekitab üha kiirenev tempo paradoksaalse olukorra, kus kuuled küll korraliku diktsiooniga välja öeldud sõnu ja tajud riimistatud luule rütmi, ent sõnade mõtet on raske tabada. Küllap võivad mitmed varasemate kümnendite deklamatsioonikonkurssidega harjunud inime-

sed arvata, et nõnda tollal luulet loetigi, 1940. aastate luulelugemiste salvestused lubavad arvata, et tunti ka mahedamat ettekandmisviisi, näiteks Aino Talvi esituses.

Luuletuste kui terviku mõte läheb kohati kaduma; seda mõjutab tihe tekst ning eespool mainitud vahepauside ja dünaamika puudumine. Ainukeseks lavaliseks liikumiseks on kohtade vahetamine ning mõned sõõmud vett kaunistest klaasidest, peaaegu täielikult puudub aga luule n-ö läbimängimine. Sel viisil luule esitamine tekitab küsitavusi ka seetõttu, et luuletekstid muutuvad koomilisemaks, kui lubaks aimata Arbujate tundlikkus ning vaimsed otsingud. Nii kõlavad mõned Talviku ja Vii-

Mait Malmsten ja Taavi Teplenkov.

dingu tekstid lihtsustatumalt ning ühe-ülbalisemalt. Siin on ehk aimata püüdu vaatajale lähemale jõuda, sest just need episoodid kutsusid esile publiku hoogsama reaktsiooni. Kuigi kujutades endale ette Talvikut omal ajal oma tekste lugemas, ei tuleks pähegi, et keegi võiks nende peale salonginurgas mürinal naerda.

Luuleteksti ettekandmine, eriti luulekava tüüpi lavastuses, toob kogu tähelepanu näitlejate hääletämbrile ning oskusele seda varieerida. Kõige paremini tuli mäng hääle kõlaga esile Taavi Teplenkovi ning Mait Malmsteni esitustes, naistest jäi enim kõrva Hilje Mureli tundlikkus ja nõtkus. Ühetoonilisemaks ning liiga rangeks-valjuks jäid Mari-Liis Lille ja Britta Vahuri esitused. Viimase puhul oli täiesti erinev tema viis luulet esitada ning luulet laulda, laulutekstis omandas tema hääle palju pehmema ja sugestiivsema kõla ning uus interpreteering tõi esile tekstikihtide ambivalenttsuse. Võib-olla oli kõrvutus taotluslik, seda teksti esitati ka üksnes sõnaliselt. Lille puhul ei olnud aimata temaatilist vahet näiteks Masingu luuletuse „Tontide eest taganejate sõdurite laul” rütmilise esituse või Alveri mõtlike naiselike tekstide esituse vahel. Kohati tundus, nagu ei oleks osa seltskonnast veendunud, miks peaks luulet esitama või kuidas seda edasi anda publikule kõige arusaadavamal viisil.

Omaette tähelepanu väärrib see, et igal näitlejal on käes raamatuke ning suure osa tekstide, nii luuletuste kui ka vahetekstide esitamine on lahendatud mahalugemise mängimise võtmes, mis omakorda loob distantssi. Kohati võis aru saada, et tekstid ei olnud näitlejatel peas (kolmas etendus) ning abiraamatuid oli vaja ka selleks. Samas aga, väärrikuse ja osaliste tähtsustamise funktsioonis mõjub raamatukestest lugemine hästi, võimaldades näha viiteid päevikupihitumuste ettekandmisele.

Mängulisus

Kui lavastuse esimene pool on kantud rütmilöömisest, siis hiljem on ka mängulisemaid stseene, mis paraku on valdavalt koomilises stiilis, välja arvatud Masingu ja Kangro luuletused. Mait Malmsteni nauditavad Viidingu tekstide interpretatsioonid kutsusid saalis esile spontaanse aplausi. Huvitav oli jälgida, kuidas näitleja astus seda teksti ette kandma eeslavale, olles nagu teadlikult valmistunud esitama väga head luuletõlgendust ning pärast enda üle justkui uhkust tundes, nagu näoilmeist võis välja lugeda. Esituse tegi heaks „kehaline” teksti kõnelemine, teadlikud žestid ja miimika, – on üllatav, et lavastaja hoidus valdavalt osas lavastuses oma väga heale näitlejaansamblile näitlemiseks võimalust andmast. Malmsten oli tänu oma mustade raamidega ümmargustele prillidele ka ainus, keda terve lavastuse üritasin mälu piltide põhjal sobitada erinevate Arbujate rühmituse meesluuletajate kujudega. Hiljem järele vaadates selgus, et peaaegu kõik kandsidki just selliseid prille.

Esile tõstmist väärivad ka Malmsteni ja Teplenkovi duett Talviku tekstidel ning punase roosi edasiandmine läbi erinevate luuletekstide. Selle rekvisiidiga tegi hea etteaste Tiit Sukk. Üksikute tekstide esitamise taustaks kasutati varjuteatri võtmes ära ka lavaruumi dekooreeriv kangas, millega sai lavastusele lisada rohkem dünaamikat ja ajastuhõngulist nostalgiat. Mõnel hetkel, näiteks siis, kui Teplenkov pöördus lillest kõneldes Lille poole või too omakorda ühe luuletuse taustal naksuvat heli imiteeris, aimus näitlejate ansamblist lisaks kindlameelsele hoiakule soojust ja hoolimist, mida ilmselt ka Arbujate tihedamalt läviv osa üksteise vastu tundis. Seda andis vaoshoitult edasi ka näitlejate omavaheine pilkude mäng, teatav koketerii, millega kinnitati tähelepanelikkust üksteise loomingu vastu. Nendel hetkedel muu-

Hilje Murel, Harriet Toompere, Britta Vahur, Tiit Sukk, Mari-Liis Lill, Mait Malmsten ja Taavi Teplenkov.
Mats Öuna fotod

tusid näitlejad korraks pelgalt nimetustest vahendajatest tegelasteks, luuletekstide autoriteks.

Mõned loomulikud tegevused, nagu prillide puhastamine, pintsaku kohendamise, daamile külma puhul pintsaku õlgadele panemine, lisasid samuti inimlikkust, kõrvutades muidu range esitusviisiga. Silma torkas ja meelde jäi veel mitu huvitava lahendusega stseeni, näiteks Masingu luuletuse laulmine ning selle rütmis jalgade trampimine või Kangro luuletuse koosesitamine stseenis, kus külma tõttu tõsteti üles pintsakukraed ning võdistati õlgu. Paratamatult jäid need ettekandmised rohkem meelde, muutudes lavastuse kulminatsioonihetkedeks ning jättes mulje, et need autorid on olulisemad ning need tekstid märgilisemad.

Luule suulise ettekandmise uurijana tahaksin lõpuks veel avaldada kahetsust, et ellu ei viidud esialgset kavatsust teha Arbujate lavalugu kahe koosseisuga, noorematest ja vanematest näitlejatest. Nooremas koosseisus pidanuksid esialgse Draamateatri kodulehel välja kuulutatud plaani järgi mängima peale Vahuri ja Lille veel Kristo Viiding, Lauri Lagle, Mihkel Kabel ja Märt Avandi. Kindlasti oleks olnud põnev kahte versiooni kõrvutada.